

Josef Šmajš: Kultura proti přírodě

České Budějovice, Dobromysl 1996, 63 s.

Ekologické vydavatelství Dobromysl v Českých Budějovicích vydalo v české, německé a anglické verzi závažnou publikaci brněnského filozofa Josefa Šmajše, jejíž první vydání z roku 1994 bylo obratem rozebráno.

Společným námětem tří studií, které tvoří obsah knížky, je analýza lidské kultury jako protipřírodního faktoru. Autor zkoumá vztahy mezi kulturou a přírodou v nejobecnější antropologicko-filozofické rovině. Kriticky přitom pohlíží na určující trendy novověké filozofie, která ve svém výkladu deklaruje přírodu tím, že ji – živou stejně tak jako neživou – zařazuje do kategorie hmoty. Příroda jako by byla filozofií dobrá jen k tomu, aby v ní figurovala v roli vstupu do lidského subjektu, jenž ji myšlenkově tvůrčím způsobem zpracovává. Čteme-li Šmajše ze sociologického pohledu, napadají nás určité analogie. Postoj standardní filozofie nápadně připomíná postoj politické ekonomie, v níž přírodě v podobě přírodních zdrojů – živých stejně tak jako neživých – je přisouzena podobně poddajná role v procesu materiální produkce. Nikoli nepodobný postoj zaujímá ostatně také standardní sociologie, pro kterou bývá kategorie vnějšího prostředí zajímavá zpravidla jen jako víceméně pasivní kulisa výkonů sociálního systému, skutečného hrdiny dění na této planetě. Filozofie, ekonomie a sociologie tak ze tří stran dokáží upírat „pouhé přírodě“ jakoukoliv na člověku nezávislou hodnotu, jakoukoliv svébytnost a především jakoukoliv tvořivost, jež by mohla konkurovat tvořivosti člověka.

Má-li být živá příroda ve svých kvalitách rehabilitována, konstatuje Šmajš, je nutno vrátit se svým způsobem ke geocentrismu. Planeta Země není zajiště středem vesmíru z hlediska astronomického. Je však jeho nejdůležitějším nám známým bodem v docela jiném smyslu, ve smyslu své jedinečnosti. „Statut naší Země je přitom zvláštní tím, že s jejím prostorově nevýznamným postavením bylo spojeno ono povážlivě úzké pásmo podmínek, jež umožnily vznik života a jeho dostatečně dlouhý, nikdy zcela nepřerušovaný vývoj.“ (s. 23)

Lidská kultura nemá žádné právo tuto kontinuitu narušovat, a to ani v případě, že má

k tomu dostatečně silné technické prostředky. Není zdaleka dědicem veškeré evoluční moudrosti biosféry, je jen jejím jediným, i když zvláště agresivním šlahounem. Opět se zde vnučuje analogie s namyšlenou expanzivitou euroamerické kultury, jež dokázala v historické vteřině rozvrátit dědictví řady až do té doby mnohem stabilnějších, a tedy z hlediska rizik přežití v přírodním prostředí možná perspektivnějších kultur. Zničená paměť zaniklých a zlikvidovaných kultur ohrožuje možná i nás samotné ztrátou paměti a zvyšuje riziko vzrůstu neuspořádanosti v podobě sociální anomie. Podobnou hypotézu bychom mohli vyslovit jako analogii Šmajšova konstatování, podle něhož likvidace jedinečných biologických druhů poškozuje rozptýlenou genetickou pamětíovou strukturu biosféry.

Šmajš ovšem zmíněnou analogii ještě radikalizuje, když tvrdí: „Dnešní ekologická krize je totiž globálním důkazem toho, že kultura – v rozporu s tradiční představou – není strukturou hodnotově vyšší a organizačně složitější než biosféra, ale naopak, vzhledem k ní je strukturou hodnotově nižší, méně organizovanou, silnější, a proto destruktivní.“ (s. 26)

Autor pak objasňuje, v jaké míře a v důsledku čeho je kulturní informace okleštěna jednostrannou redukcí ve srovnání s informací genetickou. Redukce, která ve svých důsledcích působí patologicky, má své kořeny ve zdánlivě naprosto zdravém a vitálním účelovém pragmatismu. Nelze zapomínat, že pragmatický postoj ke světu je dědictvím, jež jsme přejali od našich dávných a svým způsobem skutečně primitivních předků – lovců a sběračů. Neomezeně kořistnický vztah ke světu, jenž byl komparativní výhodou našich jednoduchých předků kočujících po řídce obydlené planetě, ztrácí svou výhodnost právě v důsledku minulé úspěšnosti člověka. Z nástroje přežití se nepozorovaně mění v nástroj sebezáhuby.

Tento neblahý vývoj je proto tak obtížně postřehnutelný, že naše chápání vývoje obecně podléhá už tradičně určitému optickému klamu: jsme náchylní věřit, že každý vyšší vývojový stupeň je autonomnější a soběstačnější nežli stupeň minulý. Přeneseme-li opět Šmajšovu úvahu do roviny sociologie bližší, můžeme dokumentovat ono deformované pojetí vývoje na řadě příkladů. Moderní průmyslová společ-